

KULTŪRAS PIEEJAMĪBAS UN PIEKĻŪSTAMĪBAS JĒDZIENU IZPRATNES PROBLEMĀTIKA

Dita Pfeifere
Latvijas Kultūras akadēmijas
vieslektore, pētniece

dita.pfeifere@lka.edu.lv



Ievads

Latvijas kultūrpolitikā kultūras **pieejamības un piekļūstamības** nodrošināšana pēdējās desmitgadēs ir bijusi viena no valsts kultūrpolitikas prioritātēm.

Valsts Kultūrpolitikas pamatnostādnēs 2022. – 2027. gadam „Kultūrvalsts” kā galvenais stratēģiskais mērķis ir noteikta ilgtspējīga un pieejama kultūra, uzsverot, ka kultūras piedāvājumam ir jābūt pieejamam ikvienam sabiedrības loceklim, [...] neatkarīgi no cilvēka dzīvesvietas, vecuma, dzimuma, tautības, izglītības vai ienākumu līmeņa (Kultūras ministrija, 2022).

KAS IR KULTŪRAS PIEEJAMĪBA?

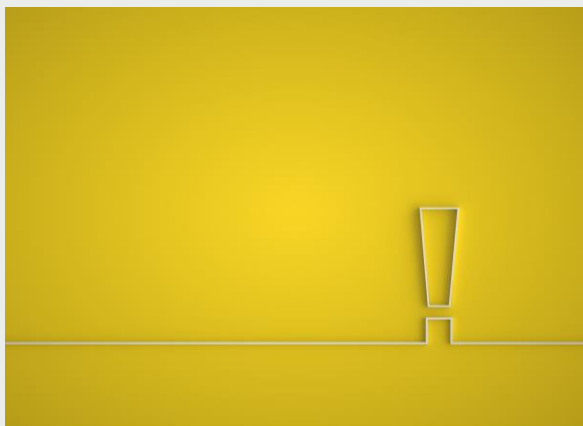
KAS IR KULTŪRAS PIEKĻŪSTAMĪBA?

Terminoloģija

PIEKĻUVE (angļu – access, franču – accès, spāņu – acceda, vācu – Zugang)

PIEEJAMĪBA (angļu – availability, franču – disponibilité, spāņu – disponibilidad, vācu – Verfügbarkeir)

PIEKĻŪSTAMĪBA (angļu – accessibility, franču – accessibilité, spāņu – accesibilidad, vācu – Zugänglichkeit)



Terminoloģijas lietojuma izaicinājumi

Ir daudz gadījumu, kad šie trīs termini tiek lietoti pamīšus; termini «piekļuve» un «piekļūstamība» bieži tiek aizstāti ar «pieejamība» (Frenk 1992; Saurman 2015:37; Russel et al. 2013:62).

Jēdzienam «piekļuve» (*access*) var tikt piešķirtas vairākas nozīmes, kā arī tas bieži tiek izmantots kā sinonīms tādiem jēdzieniem kā «pieejamība» (*availability*) un «piekļūstamība» (*accessibility*), kuru definējums, attiecīgi, arī bieži vien ir neprecīzs (Penchansky, Thomas 1981; Russel et al. 2013:62).



Terminoloģijas lietojuma izaicinājumi

[..]Valsts valodas centra ieskatā termini/jēdzieni "piekļūstamība" (accessibility) un "pieejamība" (availability) ir nošķirami.

Lai arī no valodas viedokļa šo terminu un to atbilstmju šķīrums šobrīd šķiet nostiprinājies, dažādos informācijas avotos (gan senākos, gan ne tik senos informatīvos materiālos, normatīvajos aktos, terminoloģijas avotos) joprojām ir vērojama nekoncekvence to lietojumā un atveidošanā. Termini "piekļūstamība" un "pieejamība" tiek lietoti un tulkoti pamīšus. Arī atbilstošajās nozarēs šie termini pagaidām ir nostabilizēšanās stadijā, tādēļ to stingra nošķiršana un atbilstošs lietojums ir svarīgs nākotnes mērķis [..]

Valsts valodas centra ieskatā šiem jēdzieniem ir dažādas nozīmes, tādēļ tos būtu vēlams nodalīt. Valodas līmenī "pieejamība" ir atbilsme angļu valodas terminam «availability», savukārt "piekļūstamība" atbilst angļu valodas terminam «accessibility» (Valsts valodas centrs, 26.07.2022).

Piekļuves teorija

1981. gadā tika publicēts ASV zinātnieku Roja Penčanska (*Roy Penchansky*) un Džona Viljama Tomasa (*John William Thomas*) raksts **“Piekļuves jēdziens: definīcija un saistība ar klientu apmierinātību”** (*The Concept of Access: Definition and Relationship to Consumer Satisfaction*).

Attīstot 1970. gados vairāku citu zinātnieku uzsāktos pētījumus (Fox, 1972, Aday, Anderson, 1975; Bice et al. 1972 u.c.) rakstā tika piedāvāts visaptverošs piekļuves jēdziena teorētiskais ietvars.

Piekļuves teorija

PIEKĻUVE (ACCESS) vispārējs jēdziens, kurš apzīmē specifisku jomu kopumu, kas reprezentē atbilstību starp pacientu un veselības aprūpes sistēmu [..] (Penchansky, Thomas 1981: 128).

Konkrētās jomas (piekļuves dimensijas) ir šādas:

- ❑ **pieejamība** (availability),
- ❑ **pieklūstamība** (accessibility),
- ❑ piemērotība (accommodation),
- ❑ pieejamība cenas ziņā (affordability)
- ❑ **pienemamība** (acceptability) (Penchansky, Thomas 1981:128)

Piekluves teorija

Piekluves dimensija	Dimensijas komponenti
Pieejamība (Availability)	<p>Piedāvāto pakalpojumu daudzums un veidi atbilstoši klientu pieprasījumam.</p> <p>Atslēgas vārdi: pakalpojumu daudzums un veidi.</p>
Pieklūstamība (Accessibility)	<p>Pakalpojumu sniegšanas atrašanās vieta attiecībā pret klienta dzīves vietu.</p> <p>Atslēgas vārdi: vieta, laiks, attālums, transporta iespējas un izmaksas.</p>
Piemērotība (Accommodation)	<p>Pakalpojumu sniedzēja izveidotā pakalpojumu sniegšanas organizatoriskā struktūra/serviss, attiecībā pret pakalpojumu saņēmēja vajadzībām.</p> <p>Atslēgas vārdi: klienta vajadzībām atbilstošs serviss, darba laiks, reģistrācijas sistēma, saziņas veidi, telpu piemērotība.</p>
Pieejamība cenas ziņā (Affordability)	<p>Attiecība starp piedāvāto pakalpojumu cenu, apmaksas sistēmu un klienta iespējām.</p> <p>Atslēgas vārds: cena, apmaksas sistēma.</p>
Pieņemamība (Acceptability)	<p>Attiecība starp klientu attieksmi pret pakalpojumu sniedzēju personiskajām un praktiskajām īpašībām un esošo pakalpojumu sniedzēju faktiskajām īpašībām, kā arī pakalpojumu sniedzēju attieksmi pret klientu personiskajām īpašībām.</p> <p>Atslēgas vārds: attieksme.</p>

Piekļuves teorija

Mūsdienās pētnieku vidū nepastāv vienota pieeja attiecībā uz piekļuves jēdziena konceptualizēšanu un tajā ietverto dimensiju definēšanu.

Tiek uzsvērts, ka piekļuves jēdziens ir ļoti sarežģīts jēdziens, kas var tikt konceptualizēts dažādos veidos un kontekstos (Levesque et al. 2013; Russel et al. 2013; Reoch, Thomson 2018),

to ir grūti vispārināt, jo pētnieki un praktiķi parasti definē piekļuvi, izmantojot piemērus no jomas, kurā viņi darbojas, līdz ar to piekļuves definīcija konkrētajā nozarē attiecas uz jautājumiem, ar kuriem viņi saskaras savā jomā, bet var nebūt piemērojama citām nozarēm (Reoch, Thomson 2018).

Kultūras pieejamība un piekļūstamība

- Kultūras pieejamības un piekļūstamības jēdzienu attīstības dinamika lielā mērā saistīta ar starptautisko kultūras tiesību izpratni un regulējumu
- Kultūras tiesību pamatprincipi definēti jau 1948. gada ANO dokumentā “Vispārējā cilvēktiesību deklarācija» un tika konkretizētas 1966. gadā pieņemtajā ANO dokumentā “Starptautiskais pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām»
- Detalizēts kultūras tiesību pamatprincipi un pamatjēdzienu, t.sk. jēdzienu availability (pieejamība) un accessibility (piekļūstamība) skaidrojums sniegts “Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 21. vispārējos komentāros” (2009)

Kultūras pieejamība un piekļūstamība

ANO Starptautiskajā paktā par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 21. vispārējos komentāros par kultūras tiesībām, tiek definētas piecas piekļuves dimensijas:

- ❑ **pieejamība** (availability)
- ❑ **piekļūstamība** (accessibility)
- ❑ **pieņemamība** (acceptability)
- ❑ **pielāgojamība** (adaptability)
- ❑ **piemērotība** (appropriateness)

(United Nations 2009: 16)

Kultūras pieejamība (availability)

Ikvienam pieejamu kultūras preču un pakalpojumu pastāvēšana, ko visi var baudīt un izmantot, piemēram, bibliotēkas, muzeji, teātri, kinoteātri un sporta stadioni; literatūra, folklorā un visu veidu mākslas formas; [..]nemateriālās kultūras vērtības, piemēram, valoda, paražas, tradīcijas, ticējumi, zināšanas un vēsture, kā arī vērtības, kas veido identitāti un sekmē indivīdu un kopienu kultūras daudzveidību (United Nations 2009).



Kultūras piekļūstamība (accessibility)

Piekļūstamība (Accessibility):

- fiziskā piekļūstamība
- finansiālā piekļūstamība
- sociālā piekļūstamība
- informācijas piekļūstamība

Efektīvas un konkrētas iespējas indivīdiem un kopienām pilnībā baudīt kultūru, kam visi fiziski un finansiāli bez diskriminācijas var piekļūt gan pilsētās, gan lauku apvidos.

Būtiski, lai tiktu nodrošināta un atvieglota piekļuve vecāka gadagājuma cilvēkiem, personām ar invaliditāti, kā arī trūcīgām personām. Piekļūstamība ietver arī ikviena tiesības meklēt, saņemt un dalīties ar informāciju par visām kultūras izpausmēm (United Nations 2009).

Kultūras pieejamība un piekļūstamība

Kultūrpolitikas pamatnostādnes 2022.–2027. gadam “Kultūrvalsts” atrodama sekojoša kultūras pieejamības definīcija:

“Kultūras pieejamība – sabiedrības iespējas izmantot daudzveidīgu kultūras piedāvājumu, kas iekļauj fiziskās (infrastruktūras) pieejamības, digitālās pieejamības, ekonomiskās pieejamības, funkcionālās pieejamības (pakalpojuma dizains, t.sk. satura pieejamība cilvēkiem ar īpašām vajadzībām un cilvēkiem, kas nepārvalda valodu, kurā tiek sniegts pakalpojums) un saturiskās pieejamības (pakalpojuma atbilstība indivīda kultūras vajadzībām) aspektus” (Kultūras ministrija, 2022).

Šī definīcija saturiski ietver gan pieejamības, gan piekļūstamības aspektus, kā vienojošo apzīmējumu izmantojot jēdzienu “kultūras pieejamība”

Pieejamība un piekļūstamība

Terminu “pieejamība” un “piekļūstamība” nošķirums Latvijā vēl tikai veidojas, tādēļ vēl aizvien sastopams abu to jaukts lietojums vienādā nozīmē.

Turklāt, jāņem vērā, ka tie var tikt konceptualizēti dažādos veidos un kontekstos (piem. informācijas un komunikācijas tehnoloģiju nozarē, datorzinātnē u.c.)

Piemēri

LV piekļūstamība

EN accessibility

Kolekcija: LZA TK ITTEA protokoli

Nozare: Informācijas un komunikācijas tehnoloģijas

Apstiprināts: 27.01.2017.[Latvijas Zinātņu akadēmija].
Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas
Informācijas tehnoloģijas, telekomunikācijas un elektronikas
terminoloģijas apakškomisijas lēmums EN 301549:2017, prot.
nr. 490. 27.01., 2017. Pieejams:

<https://termini.gov.lv/kolekcijas/97/skirklis/454405>

Piemēri

2020. gadā izstrādātajā dokumentā “Vadlīnijas iestāžu tīmekļvietnēm noteikto pieklūstamības prasību ievērošanas ietekmes izvērtēšanai un nesamērīgā sloga pamatošanai” atrodams sekojošs terminu «pieejamība» un «pieklūstamība» definējums:

- ❑ digitālās vides pieejamību (availability) nosaka digitālo tehnoloģiju pieejamība un darbība (vai lietotājiem ir pieejams dators vai viedtālrunis, vai šīs ierīces darbojas, vai interneta signāls ir pietiekami spēcīgs, lai varētu atvērt tīmekļvietni un veikt tajā noteiktas darbības u.tml.)
- ❑ digitālās vides pieklūstamība (accessibility) nosaka to, cik ērti lietotāji ar šīm tehnoloģijām var piekļūt digitālajam saturam un mijiedarboties ar to jeb uztvert un saprast šo saturu (VARAM, 2020)

Piemēri

Terminu “pieejamība” un “piekļūstamība” nošķirums pēdējos gados pakāpeniski tiek ieviests arī Labklājības ministrijas (LM) izstrādātajos dokumentos, kas attiecināmi uz vides un pakalpojumu piekļūstamību cilvēkiem ar invaliditāti.

2021. gadā LM izdotajā informatīvajā brošūrā par pakalpojumu un vides piekļūstamību cilvēkiem ar funkcionāliem traucējumiem sniegts pieejamības un piekļūstamības definējums:

Pieejamība nozīmē vides, objekta un pakalpojuma pieejamību vai esamību kopumā, savukārt **piekļūstamība** nozīmē, ka konkrētajai videi, objektam un pakalpojumam ir iespēja fiziski piekļūt un to var lietot, izmantojot vairākus sensoros (redze, dzirde, tauste) kanālus. Tādējādi pieejamība var izslēgt piekļūstamību, savukārt piekļūstamība ietver arī pieejamību [..]

Piemēri

EN accessibility

LV piekļūstamība

Piezīme: LVS ISO 5127:2005 Informācija un dokumentācija.
Vārdnīca

Definīcija: Dokumentu pieejamība un piekļuves ērtums, ko nodrošina likumīga autorizācija un meklēšanas līdzekļu esamība.

Kolekcija: Bibliotēku un arhīvu terminu kolekcija

Apstiprināts: 01.01.2005.

The background of the slide is a complex network diagram. It consists of numerous small, semi-transparent circular nodes connected by thin, light-colored lines. The nodes are scattered across the frame, with some appearing more prominent than others. The overall color palette is warm, featuring shades of beige, light brown, and cream. A dark grey rectangular box is positioned in the upper-left quadrant, containing the word 'DISKUSIJA' in white, uppercase, sans-serif font. To the left of this box, there is a vertical blue-grey bar. The network diagram continues behind the text box, with some nodes and lines visible through the dark grey area.

DISKUSIJA



PALDIES PAR
UZMANĪBU!